

УДК 346.

**КОНТРОЛЬ ЗА ДОГОВІРНОЮ ДИСЦИПЛІНОЮ
(у теорії та на практиці)**

Солодченко С. В.

**MONITORING OVER THE CONTRACTUAL DISCIPLINE
(in Theory and in Practice)**

Solodchenko S.V.

Стаття присвячена дослідженню аргументів теоретичної вагомості та прикладної цінності стосовно наслідків здійснення контролю контрагентами за договірною дисципліною один одного. У межах правового господарського порядку проаналізовано захисну функцію господарського договору. Розкрито значимість належної реалізації та розвитку функцій контролю суб'єктів господарювання у межах їх господарської правосуб'єктності.

Доведено необхідність оптимізації правових умов розміщення податкової накладної та доцільність стандартизації контрольних діянь утримувача реєстра податкових накладних та суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *договірна дисципліна, захисна функція договору, актова теорія, недержаний контроль, податкова накладна, правові умови здійснення інтегрованого контролю.*

Постановка проблеми. Основна маса товаровиробників реалізує результати своєї діяльності на ринку товарів і послуг здебільшого на договірних засадах. Свобода вибору партнерів у господарських зв'язках і визначення змісту договірних зобов'язань на розсуд самих сторін договору дозволяє орієнтуватися на обрання дисциплінованого контрагента. Сумлінне додержання договірної дисципліни містить потенціал економічної і юридичної гарантії своєчасного виконання господарських зобов'язань, адже засвідчує високий рівень ділової репутації господарюючого суб'єкта (підприємця). Водночас для створення перешкод господарюючим суб'єктам у процесі конкуренції відбувається схилення до розірвання договору з конкурентом, підкуп працівника постачальника або

покупця (замовника). У статті 34 ГК України закріплено кваліфікаційні ознаки правопорушення, яке має назву «Створення перешкод господарюючим суб'єктам у процесі конкуренції».

Своєрідність господарського договору як зобов'язального правовідношення зумовлена природою господарських зв'язків і виявляється в спрямованості господарського договору на обслуговування господарської діяльності та в поєднанні майнових і організаційних елементів в змісті господарських договорів. [1, с. 9]. Важливим організаційним елементом, який потребує вивчення, є контроль за договірною дисципліною з боку суб'єктів господарювання. Дослідження його сутності та деталізація суттєвих ознак, цільової спрямованості та функціональної

спроможності суб'єктів здійснення контролю актуалізується внаслідок нівелювання державного контролю у сфері господарювання.

У характеристиці недержавного контролю особливе місце займає контроль за договірною дисципліною контрагентів, які укладають господарські договори та реалізують свої зобов'язання за ними. Суб'єкти господарювання здійснюють його безпосередньо або через третіх інших осіб, які не є стороною договору. Саме укладання договору тягне за собою встановлення самоконтролю за виконанням своїх зобов'язань перед контрагентом. Натомість принцип договірної свободи не виключає примус щодо здійснення недержавного контролю ще й з боку третіх осіб (не сторін договору). Багато з форм його реалізації не врегульовані правом або є неефективними, що стає перешкодою для розвитку інтеграції недержавного та державного контролю за договірною дисципліною та не позбавляє від економічних ризиків суб'єктів господарювання. Інтеграції недержавного та державного контролю присвячено приписи ст.57, 137, 138, 218 ГК України.

Втілення інтегрованого (державного та недержавного) контролю у сфері господарювання зумовлюється поширенням практики порушення договірної дисципліни, але правове регулювання поведінки контрагентів як суб'єктів здійснення контролю за договірною дисципліною залишається недостатньо розробленим в теорії та підриває соціальну важливість переддоговірних та договірних домовленостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У галузевій юриспруденції дослідженню правового аспекту контролю у внутрішньо- господарських та господарсько-виробничих відносинах щодо такого об'єкта як договірна дисципліна приділяється недостатньо уваги. Спеціальні дослідження

із заявленої проблеми проводили представники економічної науки, але її правових аспектів вони не висвітлювали.

Для обрання договірної дисципліни об'єктом контролю у сфері господарсько-договірних відносин, в якій виникла потреба розвитку контрольних функцій суб'єкта господарювання, послужили монографія О.А. Беляневич «Господарське договірне право України (теоретичні аспекти)», дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Господарський договір та способи його укладання», монографія В.С.Мілаш «Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов» та цикл статей.

Окремі аспекти зазначеної проблематики висвітлювалися у работах відомих вчених, таких як Г. Л. Знаменський, В. В. Лаптев, В. К. Мамутов, В. С. Мартем'янов, О. М. Вінник та інших.

Аналіз результатів наукових досліджень вчених дозволяє констатувати відсутність усталеного погляду на запровадження інтеграції недержавного та державного контролю за договірною дисципліною, що знижує потенціал захисної функції господарського договору.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мета статті – виявлення сучасних правових проблем забезпечення контролю за договірною дисципліною з боку суб'єктів господарювання на етапах укладання та виконання господарських договорів та обґрунтування шляхів їх розв'язання.

Для досягнення цієї мети необхідно з'ясувати позиції науковців стосовно категорії «контроль за договірною дисципліною». Зокрема, Г. Л. Знаменський зазначав, що у ході виконання договірних зобов'язань кожна сторона виконує функції контролю. При відхиленні якої-небудь сторони від умов договору її контрагент оцінює масштаб відхилення. Правові норми,

що утворюють інститут господарського договору, в принципі, забезпечують формування такого роду систем управління. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що учасники господарського договору вступають друг з другом у відносини, які можна охарактеризувати як відносини з управління. При цьому правові норми, що становлять інститут господарського договору, в принципі, забезпечують формування такого роду систем управління. Розгляд господарсько-договірних стосунків в якості систем управління сприяє, як нам представляється, розв'язанню низки теоретичних та практичних проблем [2, с. 29].

Автори навчальної літератури сучасну договірну дисципліну розглядають як усвідомлене підпорядкування сторонами своїх дій сумлінному виконанню взятих на себе за договором зобов'язань, здійснюване з обов'язковим додержанням певних вимог, порядку і правил як під час укладання, так і під час виконання договору з метою збереження ділової (бізнесової) гідності та репутації.

Недержавний контроль за договірною дисципліною можна вважати найвищим ступенем соціалізації того суб'єкта, який проявляє ефективність у його здійсненні, що дуже важливо для репутації підприємців.

Зазвичай під порушенням договірної дисципліни розуміють невиконання порядку укладення договору (як певної послідовності дій майбутніх сторін договору, виконання яких спрямовано на досягнення згоди щодо всіх істотних умов) та неналежне виконання або невиконання зобов'язань за договором та. Водночас, реалізуючи своє право на укладення господарського договору, під час проведення переговорів кожна із сторін може поставити за умову, що передує його виконанню, здійсненню правил, які за їх уявленням дисциплінують контрагента.

Так, при укладенні договору перевезення перевізник може зобов'язати відправника з самого початку належним чином упакувати речі, що будуть підлягати перевезенню, і вже після належного виконання обов'язку відправника взяти на себе певний спектр обов'язків з перевезення [3, с. 17]. Вимоги щодо упаковки перевізник зазвичай формує детально і залишається категоричним на весь період ведення переддоговірних переговорів. Зазначені ним вимоги і зміст зобов'язання закріплюється у переддоговірних угодах, які не є попереднім договором. Але за чинним законодавством, зокрема статтею 182 ГК України, породжує юридичні наслідки лише один вид переддоговірних угод, а саме попередній договір. Але переддоговірні угоди мають соціально корисну мету - стабілізувати договірну дисципліну. Стабілізуючий потенціал проявляється в тому, що відправника не можна визнати порушником договірної дисципліни у випадку невиконання/неналежного виконання обов'язку за переддоговірною угодою. А от перевізника, який відмовиться виконувати суттєві умови договору перевезення внаслідок невиконання/неналежного виконання обов'язку відправника, на яку він дав згоду у переддоговірних переговорах, не можна.

Одже, при тому, що проведення переговорів без оформлення попереднього договору (у порівнянні з іншими переддоговірними етапами) є самим поширеним у господарському обороті порядком укладення договорів, підстав для визнання контрагентів порушниками договірної дисципліни за порушення умов переддоговірних переговорів, у матеріальних нормах немає.

При розгляді сучасних проблем оптимізації правового регулювання господарсько-договірних відносин. В. С. Мілаш звертала увагу на подібну

ситуацію. Вона пише: виникає питання про значення переддоговірних «джентельменських» угод у процесі впорядкування договірних взаємовідносин учасників господарського обороту (стабілізації договірної дисципліни). [4, с. 208].

Її висновок про «порядок укладення договору», під яким вона пропонує розуміти «певну послідовність дій майбутніх сторін договору та встановлені чинним законодавством етапів (процедури), проходження яких є обов'язковою передумовою набуття ними чинності (вступу в юридичну силу)» дають підстави для подальшого розгляду та розв'язанню проблеми забезпечення контролю за договірною дисципліною.

Судова практика визнається регулятором господарсько-договірних відносин, але спор, пов'язаний з порушенням вимог та зобов'язань, установлених у переддоговірній угоді, не може бути предметом судового розгляду. У окремих випадках, за сукупністю з іншими вимогами щодо усунення порушень із виконання зобов'язань за господарськими договорами, суд у окремій ухвалі переконує контрагентів вжити необхідних заходів щодо зміцнення договірної дисципліни.

Слід звернути увагу на негативні правові позиції судів господарської юрисдикції стосовно подання для судового розгляду доведених та безспірних позовних вимог контрагентів. Вважаємо слід з'ясувати зв'язок порушення договірної дисципліни із порушенням дисципліни процесуальної. Цей зв'язок проявляється у незастосуванні контрагентами та сторонами зв'язок договірних відносин можливостей, передбачених ст.236 та ст.237 ГК України.

Відповідальність вважають зворотною стороною договірної дисципліни.

За невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань, тобто за порушення договірної дисципліни, сторони

несуть майнову відповідальність, яка визначається умовами конкретного договору. Саме договір сторін є їхньою взаємною згодою на визначення підстав настання відповідальності чи звільнення від неї.

Сприйняття господарського договору правовим засобом організації та впорядкування зобов'язального зв'язку сторін з метою досягнення їх правомірних цілей за рахунок взаємовигідних дій на користь один одного обумовлює необхідність стандартизації правових інструментів інтегрованого контролю за договірною дисципліною, який здійснюють суб'єкти господарювання.

Наприклад, такий інтегрований захід державного та недержавного контролю як реєстрація та розміщення податкових накладних за кожною господарською операцією у Єдиному реєстрі податкових накладних надає можливість сторонам договору контролювати виконання договірних зобов'язань один одного. Згідно ст.201.16 Податкового кодексу України, реєстрація податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі може бути зупинена у разі відповідності такої податкової накладної/розрахунку коригування сукупності критеріїв оцінки ступеня ризиків, достатніх для зупинення її реєстрації.

Будучи поінформованим про ризикованість дій сторони за договором, суб'єкт господарювання може призупинити виконання своїх договірних зобов'язань. Натомість необхідно стандартизувати його дії, аби не виникло підстав для юридичної відповідальності за невиконання договірних умов.

В економічній науці питання стандартизації внутрішнього контролю визнано таким, що вимагає розв'язання, адже жодне з досліджень, проведених протягом останніх 10-ти років, або з питань теорії та практики внутрішнього контролю, або з

питань теорії та практики аудиту, зокрема внутрішнього аудиту не дозволило сформуванню єдиної концепції щодо складу стандартів та меж стандартизації внутрішнього контролю [5, с. 54].

Адаптацію вимог міжнародних документів з цього питання до умов функціонування організацій з однорівневим управлінням та для господарських об'єднань визнають недоцільним внаслідок того, що документи орієнтовані на документообіг та законодавство США.

Надійну теоретичну основу для розробки правових меж стандартизованого функціонування суб'єкта недержавного контролю, щоб забезпечити правовий порядок в діях сторін договірної зобов'язання складає актова теорія. Вона містить положення про договір як це сумісно здійснені відокремлені волевиявлення двох чи більше управнених суб'єктів права, що спрямовані на регулювання поведінки цих та/або інших суб'єктів та якими встановлюється на підставі реальної або припущеної згоди правовий результат – правовий акт).

Аналітичне опрацювання положень про договір здійснила В.С.Мілаш. Її висновок про нього як акт згоди двох або більше управнених суб'єктів (сторін договору), що спрямований на індивідуальне регулювання поведінки між ними встановленням мікронорм (індивідуальних правил поведінки, що походять від самих учасників суспільних відносин і є виявом автономії волі сторін); створення цілісної моделі поведінки (усієї сукупності прав та обов'язків) сторін договору шляхом інтеграції мікронорм і юридичних норм не лише речового та/або організаційного (загальноцільового) характеру [6, с. 218] актуалізує потребу подальшого розвитку функціональної спроможності контролю за договірною дисципліною.

Висновки. Важливі напрацювання та сутєві здобутки фахівців у розв'язанні сучасних проблеми правового забезпечення розвитку недержавного контролю за договірною дисципліною на засадах підприємництва знаходиться лише на початковому етапі. Внаслідок цього у науковий обіг пропонується введення такого базового поняття як функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю. Оцінка її обсягу дозволяє виправити недоліки правового забезпечення недержавного контролю. Функціональна спроможність сторін у здійсненні контролю за договірною дисципліною є обмеженою на стадії укладання договорів, що знижує превентивний захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

Внаслідок того, що реєстрація та розміщення податкових накладних за кожною господарською операцією у Єдиному реєстрі податкових накладних підвищує захисну функцію контролю за договірною дисципліною вважаю доцільним збереження зазначеного заходу.

Аналіз показав наявність (за критерієм потенціалу матеріальних і процесуальних норм) два основних окремогогалузевих підходи до забезпечення розвитку контролю за договірною дисципліною з боку суб'єкта господарювання: господарсько-правовий та господарсько-процесуальний.

Література:

1. Беляневич О.А. Господарський договір та способи його укладання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право; арбітражний процес / О.А. Беляневич. – К., 1999. – с.9 (24 с.)]
2. Знаменский Г.Л. Договорные отношения как системы управления в -народном хозяйстве./ Знаменский Г.Л. // Проблемы правопедения. - 1971. – С.28-35.
3. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин:

монографія / В.В.Надьон.- Х.: Право, 2017.- с.17 (392 с.)

4. Мілаш В.С. Теоретико-правові засади господарсько-договірної діяльності./ Мілаш В.С. // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. -2010-№1.- С.203-211.

5. Бардаш С. В. Стандартизація внутрішнього контролю: процедурно-організаційний підхід / С.В. Бардаш // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2011. №4. С. 53-60

6. Мілаш В.С. Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов: монографія / В.С. Мілаш. – Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2007.–440 с.

7. Беяневич О.А. Господарське договір та способи його укладання. – К.: Наукова думка, 2002. – 278 с.

8. Беяневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. - 592 с.

References:

1. Belianevych O.A. Hospodarskyi dohovir ta sposoby yoho ukladannia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.04 – hospodarske pravo; arbitrazhnyi protses / O.A. Belianevych. – K., 1999. – s.9 (24 s.)]

2. Znamenskyi H.L. Dohovornyye otnosheniya kak systemy upravleniia v -narodnom khoziaistve./ Znamenskyi H.L. // Problemy pravovedeniia. - 1971. – S.28-35.

3. Nadon V.V. Subiektyvnyi oboviazok yak element zmistu tsyvilnykh pravovidnosyn: monohrafiia/ V.V.Nadon.- Kharkiv: Pravo, 2017.- s.17 (392 s.)

4. Milash V.S. Teoretyko-pravovi zasady hospodarsko-dohovirnoi diialnosti./ Milash V.S. // Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. -2010-№1.- S.203-211.

5. Bardash S. V. Standartyzatsiia vnutrishnoho kontroliu: protsedurno-orhanizatsiinyi pidkhd / S. V. Bardash // Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu. 2011. №4. S. 53-60

6. Milash V.S. Komertsiiinyi dohovir u konteksti suchasnykh rynkovykh umov: monohrafiia / V.S. Milash. – Kh.: Vydavets FOP Vapniarchuk N.M., 2007.–440s.

7. Belianevych O.A. Hospodarske dohovir ta sposoby yoho ukladannia. – K.: Naukova dumka, 2002. – 278 s.

8. Belianevych O.A. Hospodarske dohovirne pravo Ukrainy (teoretychni aspekty) : Monohrafiia. - Kyiv: Iurinkom Inter.-2006 h.- 592 s.

Солодченко С. В. Контроль за договорной дисциплиной (в теории и на практике). – Статья.

Статья посвящена исследованию аргументов теоретической значимости и прикладной ценности относительно последствий осуществления контроля контрагентами по договорной дисциплиной друг друга. В рамках правового хозяйственного порядка проанализированы защитную функцию хозяйственного договора. Раскрыто значение надлежащей реализации и развитую функций контроля субъектов хозяйствования в пределах их хозяйственной правосубъектности.

Доказана необходимость оптимизации правовых условий размещения налоговой накладной и целесообразность стандартизации контрольных действий держателя регистра налоговых накладных и субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: договорная дисциплина, защитная функция договора, актовий теория, негосударственных контроль, налоговая накладная, правовые условия осуществления интегрированного контроля.

Solodchenko S.V. Monitoring over the contractual discipline (in theory and in practice). – Article.

The article is devoted to the research of arguments of the theoretical importance and the applied value with reference to the effects of monitoring counterparties of contractual discipline each other. The protective function of economic contract is analyzed whine legal economic order. The research is considering proper implementation and development control functions of self-control economic entities whine their economic juridical personality. The need of optimize the legal conditions of placement of tax note and the feasibility of standardization of control acts of the holder of the invoice register and economic entities were proved.

Key words: *contractual discipline, protective function of contract, non-state control, tax note, legal conditions for the implementation of integrated control.*

Авторська довідка:

Солодченко Сергій - аспірант кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2017 р.

Рецензент: д.ю.н., професор О.М. Ярошенко.

